

MÄRTERLUS KUI RELIGIOOSNE JA POLIITILINE MÕJUTUSVAHEND (ISLAMI JA KRISTLUSE NÄITEL)¹

Kristel Engman

*Artikkel on pühendatud 11. septembri 2001. aasta
terrorirünnakute ohvritele ja nende lähedastele.*

Viimaste aastakümnete sündmused, iseäranis XXI sajandi esimese küm-
nendi arengud rahvusvahelistes suhetes on reljeefsemalt kinnitanud reli-
giooni kui olulise teguri rolli nii rahvusvahelistes suhetes² kui ka riikide
sisepoliitilistes või regionaalsetes küsimustes. Religiooni kasvav mõju
päevapoliitikale on täheldatav iseäranis ebastabiilsetes või arengus pöör-
depunkti jõudnud ühiskondades, aga ka poliitilistes või kultuurilistes vastu-
tuludes riikide või riikide ja teatud huvigruppide vahel. 11. septembril
2001 toimunud terrorirünnakud Maaailma Kaubanduskeskusele (World
Trade Center, edaspidi WTC) New Yorgis ja USA kaitseministeeriumile
Washingtonis, neile järgnenud terroriaktid Madridis (2004), Londonis
(2005), Venemaal (2002, 2010) ning poliitilised arengud islamiusuliste
enamusega riikides on olnud äratuseks maailma üldsusele ja riikide valit-
sustele ning osutanud poliitiliste ja religioossete motiivide üha suuremale
segunemisele ja nende ärakasutamisele poliitilise mõjutusvahendina tea-
tud eesmärkide saavutamisel. Avalikus retoorikas hakati WTC ja Penta-
goni rünnakuid võrdlemisi kiiresti käsitlema kui valitsenud paradigmasid
muutnud sündmusi, mis tipnesid ulatusliku terrorismivastase võitlusega
üle maailma. Samuti on eelmainitud terrorirünnakud muutnud väga olu-
lisel määral riikide julgeolekuvalaseid ohuhinnangud ning varasemast roh-
kem on hakatud rääkima religiooselt motiveeritud tegevusest – islami

¹ Artikkel tugineb 19.11.2009 EELK Usuteaduse Instituudi interdistsiplinaarsel semi-
naril peetud ettekandel „Märterlus kui religioosne ja poliitiline mõjutusvahend“.

² Jonathan Fox, Shmuel Sandler, „The Question of Religion and World Politics“ – *Terro-
rism and Political Violence*, 17 (2005), 293–302.

terrorismist – kui ühest võimalikust ohust rahvusvahelisele julgeolekule. Eelmainitud rünnakud tõid kõnekalt esile ka kaks varasemast ajast teada, ent mitte eriti palju tähelepanu pälvinud mõistet: fundamentalismi (iseäranis islamistliku fundamentalismi) ja enesetaputerrorismi. Ehkki viimase kümnendi jooksul toimepandud terroriaktidest ei saa mitte kõigi puhul üheselt tuvastada religioosseid põhjusi, on näiteks kümme aastat tagasi toimunud terrorirünnakuid WTC-le osaliselt põhjendatud just religioosete teguritega. Rünnakuid valmistati ette kui märtrimissioone, mille sooritamisele eelnesid konkreetsed usulised rituaalid. Samuti on viimaste aastakümnete jooksul teravnenud vastuolud islami ja kristliku kultuuriruumi ning nende väärtushinnangute vahel, mis on läänemaailma sundinud n-ö kaitsepositsioonile oma väärtuste eest seismisel. Kui läänemaailm kaitseb üldisest sekulariseeritusest tulenevalt oma väärtusi üldistele demokraatlikele põhimõtetele ja inimõigustele tuginedes, siis islamimaailmas on täheldatav tendents mõtestada toimuvaid arenguid kui religioosseid ning oma tegevuse õigustamisel kasutatakse religioosseid mõisteid, põhjendusi ja eesmärke. Ka märterluse mõiste kuulub nende hulka. Omamoodi „esimärtriks“ on teatud terroristlikes islamikogukondades muutunud terrorirühmituse Al-Qaeda 2011. aasta mais hukkunud liider Osama bin Laden. Rünnakud WTC-le ja ka mitmed teised viimaste aastakümnete poliitilis-religiooselt põhjendatud vägivaldsed aktid, mille toimepanijatele on omistatud märtri staatus, kinnitavad, et märterlus ei ole üksnes minevikufenomen, vaid kuulub tänapäeva mõjutusvahendite hulka. Seejuures võib tõdeda, et usuliste ja poliitiliste eesmärkide tiheda põimituse tõttu hägustuvad piirid poliitiliste ja religioosete märtrite vahel. Siiski ei ole poliitilis-religioosne märterlus tänapäeval iseloomulik üksnes islamile, sest märterluse näiteid leidub ka teistes religioonides, ent islamistlikus propagandas kasutatakse seda kõige laialdasemalt.

Märterlust on sageli seostatud fundamentalismi, ennekõike islami fundamentalismiga.³ Fundamentalismi mõistetakse sageli kui usuliste tunnete ärakasutamist poliitiliste eesmärkide saavutamiseks; ennekõike fundamentalismi kasvava poliitilise mõõtme tõttu on see üha rohkem üldise tähelepanu keskpunktis. Fundamentalismi tunnetatakse läänemaailmas poliitilise ja ühiskondliku riskitegurina ning XXI sajandi esime-

³ David **Waines**, *Sissejuhatus islamisse* (Tallinn: Avita, 2003), 309.

sel kümnendil on seda valdavalt seostatud islamiga. Islami fundamentalismi järgijad ehk islamistid on konservatiivsed ja tõsiusklikud moslemid, kelle eesmärgiks on ehitada üles ühiskond, islamiriik, mis põhineb usul Allahisse ja kus järgitakse islami seadusi e šariaati (*shari'a*). Šariaadikesksus on radikaalsete mõtlejate jaoks ehtsa islami tunnus, mis eristab seda teistest tsiviliseeritud kordadest.⁴ Lääne meedia põhjal võib jääda mulje, nagu oleks fundamentalism pelgalt islamis esinev fenomen.⁵ Sellised üldistused on aga meelevaldsed, sest fundamentalismi puhul on tegemist globaalse ja religioonideülese fenomeniga ning fundamentaliste leidub nii kristlaste, hinduistide, budistide, sikhide, moslemite, konfutsionistide kui ka teiste hulgas. Fundamentalismi puhul on tegemist nüüdisaja (sekulariseerunud ühiskondadele) iseloomuliku nähtusega⁶, religioosne fundamentalism on sotsiaalne ja poliitiline fenomen, mida legitimeeritakse religioossete tekstidega.⁷ Religioossele fundamentalismile on sõltumata religioonist omane vastandumine modernistlikele ilmingutele või vähemalt ebasümpaatia nende vastu ning enamasti on fundamentalistid äärmiselt kriitilised demokraatia ja sekularismi suhtes.⁸ Fundamentalism kui kontseptsioon on pärit XX sajandi algusest Ameerika Ühendriikide konservatiivsetelt protestantidelt ning selle peamiseks põhjusteks peetakse XIX sajandi teisel poolel alanud industrialiseerimist, urbaniseerumist ja ühiskonna ilmalikustumist, mida tunnetati USA-s teravamalt kui Euroopas. Fundamentalistid olid vastu levivale Piibli liberaalsele tõlgendamisele ja evolutsiooniõpetusele, lisaks tugevdas fundamentalismi kujunemist USA baptisti, metodisti ja presbüterlikes kogukondades levinud tuhandeaastase rahuriigi⁹ ootus.¹⁰ Terminina võeti fundamentalism laiemalt kasutusele 1979. aastal pärast Iraani revolutsiooni ning sellest ajast on tavaks nimetada fundamentalistideks nii modernismi- kui ka läänevas-

⁴ *Ibid.*, 314.

⁵ Karen **Armstrong**, *Islam. A short history* (New York: The Modern Library, 2002), 164.

⁶ Tõnu **Lehtsaar**, „Usulisest fundamentalismist religioonipsühholoogi pilguga“ – *Usuteaduslik Ajakiri*, 2/59 (2009), 19–31.

⁷ Anne **Kull**, Ettekanne „Naised teoloogias“ aastakonverentsil EELK Usuteaduse Instituudis, november 2009.

⁸ Armstrong, *Islam. A short history*, 166.

⁹ Vt Ilm 20:4–6 – toim.

¹⁰ Reijo **Heinonen**, „Gloobali etiikka ja fundamentalismin haaste“ – *Kanava*, 7 (1999), 401–404.

taseid ideid esindavaid religioosseid rühmitusi. Samal ajal tuli islami fundamentalismi mõiste varasemast enam maailma avalikkuse tähelepanu fookusesse. Kui fundamentalistlikke tendentse esineb igas religioonis, siis islamis on need väidetavalt etendanud juhtivat poliitilist rolli alates XVIII sajandist.¹¹ Nüüdisaegne islamifundamentalism sai alguse XVIII sajandil Araabias, kus jutlustaja Mohammad ibn Abd al-Wahhab (1703–1792) kutsus üles (tagasi) pöörduma Allahi õpetuse juurde. Fundamentalism on viimase rohkem kui kümmekonna aasta jooksul olnud kasvuteel enamikus religioonides ning üheks selle avaldumisvormiks on olnud usuliselt põhjendatud terroriaktid. Oma põhimõtete eest hukkunuid tavatsevad fundamentalistid sageli käsitleda kui märtreid või kangelasi, kes annavad suurima, mis neil on – oma elu –, ülima ehk Jumala nimel.

AVAR JA AJAS MUUTUV MÄRTRI MÕISTE

Kõige üldisema käsitluse kohaselt on märter inimene, kes on oma usuliste veendumuste pärast kannatanud ja/või hukatud. Arusaam pärineb antiigist, kus märter (kr k μαρτυρ 'tunnistaja'; μαρτυρέω 'tunnistust andma, pealt nägema, kinnitama'¹²) tähendas usu või veendumuste pärast kannatajat ja vabatahtlikku surmaminejat. Samas eristati märtrit usutunnistajast (ld k *confessor*), kellele võis osaks saada sunnitöö, piinamine, vangistus ja pagendus, kuid mitte tingimata hukkamine.¹³ Varases kristluses tähendas märterlus religioosses konfliktis toimunud usutunnistuslikku vabatahtlikku surmaohvrit.¹⁴ Märterlusel on kolm peamist tunnust: pigem kannatuse või surma valimine kui loobumine religioossetest põhimõtetest, isiku piinamine või tapmine veendumuste pärast ja piina pikaajaline kannatamine.¹⁵ Ka askeesi on peetud üheks märterluse vormiks.

¹¹ Benjamin R. **Barber**; *Džihaad McMaailma vastu* (Tallinn: Tänapäev, 2006), 216.

¹² Henry George **Liddell**, Robert **Scott**, *Greek-English Lexicon* (Oxford: Clarendon Press, 1996), 1082.

¹³ *Antiigileksikon* (Tallinn: Valgus, 1985), 368.

¹⁴ „Märtyrer. Religionsgeschichtlich“ (B. Beinhauer-Köhler) – *Religion in Geschichte und Gegenwart*. Bd. 5, L–M (Tübingen: Mohr (Siebeck), 2002), 862.

¹⁵ Eugene **Weiner**, Anita **Weiner**, *The Martyr's Conviction* (Atlanta, GA: The Scholar's Press, 1990), 9.

Martüüriumile (ld k *martyrium*, kr k μαρτύριον) on iseloomulik kommunikatiivne tähendus selle ühiskonna kontekstis, kus martüürium toimub.¹⁶ Märtrisurm eeldab sündmuse pealtnägijaid ja tunnistajaid. Religiooses kontekstis on martüüriumi juures iseäranis tähtis selle usulis-psühholoogiline mõju vastava usu järgijatele. Erinevalt poliitilisest märterlusest, kus peamiseks eesmärgiks on kaasa aidata avalikkuse tähelepanu ja poliitiliste eesmärkide saavutamisele, sisaldab religioosne märtrisurm valmisolekut omandada kontroll kontrollimatu (surma) üle ja mõjutada märtri saatust teispoosuses. Religioosne märter ei püüa surma vältida, vaid annab nii oma elule kui surmale ohvrisurma aktsepteerides eshatoloogilise tähenduse ja muudab seeläbi oma surma tähendusrikkaks ka teiste usklike jaoks.¹⁷ Selliselt on martüüriumil usku tugevdav ja eden-dav toime.

Ennastohverdav surm ja fanaatiline võitlus võivad olla ka osa religioos-sest praktikast (nt *shaolin*'i mungad, jaapani samuraid, aga ka *kamikaze*-piloodid Teise maailmasõja ajal).¹⁸ Oma märtrid ja märtrilood on lisaks religioonidele ka erinevatel kultuuridel ja poliitilistel kordadel, riikidel, rahvastel ja rahvusrühmadel. Märterlust kasutatakse kollektiivse mälu loomises¹⁹ ning märtrilood on osa kollektiivsest identiteedist või rahvus-likust narratiivist. Kirjandusklassika tunneb arvukalt lugusid märtritest ning märtrite lood on lääne kultuuri narratiivist lahutamatud.²⁰ Märter-luse juures on iseloomulik, et vägivald ja surm iseenesest ei ole piisavad, kannatusel ja surmal peab olema konkreetne tähendus. Martüürium kui narratiiv peab olema mõjus, aktiveeriv, usku tugevdav ning kollektiivseid ideaale toetav ja huvisid edendav. Taotluslik ja ennastohverdav surm reli-giooni, poliitiliste ideaalide või kogukonna heaks on üks ristiusu keskseid pärandeid, mis on sügaval lääne kultuuri kollektiivses teadvuses.²¹ Ehkki märtrilood on küll osa lääne kultuuri narratiivist, on need iseloomulikud ka teistele kultuuridele ning lisaks kristlusele ka teistele religioonidele.

¹⁶ David **Cook**, *Martyrdom in Islam* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 1 jj.

¹⁷ *Ibid.*, 11.

¹⁸ „Märtyrer. Religionsgeschichtlich“ (B. Beinbauer-Köhler), 2002, 862.

¹⁹ Cook, *Martyrdom in Islam*, 3.

²⁰ Elizabeth **Castelli**, *Martyrdom and Memory. Early Christian Culture Making* (New York: Columbia University Press, 2004), 35.

²¹ *Ibid.*, 33.

Tuleb tähele panna, et märterluse mõiste ei piirdu üksnes üksikisikutega. Ka rahvad või inimrühmad, keda ühendavad usulised veendumused või aated, võivad märtriteks muutuda. Sellistel juhtudel sulandub martüürium kokku genotsiidiga ja märter muutub anonüümseks ohvriks.²²

Lisaks n-ö traditsioonilistele märtritele ehk usutunnistusele truuks jäämise tõttu hukkunud märtritele on XX sajandi ajaloost rääkides tavaks käsitleda teatud juhtudel märtritena ka despootiate (kommunism, fašism, natsionaalsotsialism) vastu võidelnud ja selles võitluses elu kaotanuid. Samuti on nüüdisaegne märtri mõiste laienenud, hõlmates inimõiguste eest ning vägivalda, rõhumise ja ebainimlike olude vastu²³ võidelnud, ning saanud seejuures selgelt poliitilise varjundi. Poliitiliste aspektide osatähtsus märterluses pole aga iseenesest midagi uut. Märterlus võib lisaks religioossetele motiividele olla ka poliitilise tahte avaldus, mis toob välja vastuolud ühiskonna erinevate huvigruppide või teatud vähemusrupi ja laiema avalikkuse vahel. Läbi aegade on võimulolijad püüdnud religiooni kujundada oma vajadustele ja huvidele vastavaks. Poliitilise tahtevalduse ilminguna ei ole märterlus passiivne alistumine või allumine, vaid aktiivne ja otsusekindel tegutsemine.²⁴

Ka Eesti XX sajandi ajalugu, sh kirikulugu, sisaldab mitmeid märterluse näiteid, nt kirikuõpetaja August Nigoli hukkamine bolševike poolt 1918. aastal Permis, Eesti Õigeuskiriku esimese piiskopi Platoni ja Tartu ülikooli professor Traugott Hahni, ülempreestrite Nikolai Bezanitsky ja Mihail Bleive ning pastor Wilhelm Schwarzi²⁵ mõrvamine 1919. aastal ja mitmete teiste vaimulike mõrvamine Esimesele maailmasõjale järgnenud perioodil,²⁶ aga ka paljude Maarjamaa vaimulike ja juhtivate ilmikute hukkamine Nõukogude Liidu repressioonide käigus.

Märtri mõiste on üha laieneva ja üldisema kasutuse käigus küll osaliselt säilitanud oma religioosse tuuma, kuid samas omandanud nüüdis-

²² Hans **Maier**, „Poliitilised märtrid? Märtri mõiste laiendus tänapäeval“ – *Akadeemia*, 10 (2004), 2151.

²³ *Ibid.*, 2163.

²⁴ „Martyrdom“ (S. Z. Klausner) – *The Encyclopedia of Religion*. Mircea Eliade. Editor in Chief. Vol. 9 (New York: Simon and Schuster Macmillan, 1995), 23 jj.

²⁵ Artur **Võõbus**, *The Martyrs of Estonia. The suffering, ordeal and annihilation of the Churches Under the Russian Occupation* (Stockholm: Estonian Theological Society in Exile, 1984), 23.

²⁶ Olaf **Sild**, Vello **Salo**, *Lühike Eesti kirikuajalugu*. Käsikiri. (Tartu, 1995), 119.

aegse sisu. Sõna esialgne päritolu, taust ja tähendus on paljuski muutunud või tuhmunud. Eelkõige on tekitanud vastuolusid märtri mõiste poliitiline määratlus, seda iseäranis XX ja XXI sajandi poliitiliste arengute kontekstis, ning saab rääkida mõiste politiseerumisest. Ühtlasi võib täheldada, et mõistet seostatakse üha rohkem religioosse fanatismi ilmingutega, ehk islami puhul enesetaputerroristidega, kes mõistavad ja esitlevad oma tegevust sageli kui märterlikku või kellele pärast nende surma omistatakse märtrioreool. Vähem kui enne mõistetakse martüüriumi nüüdisajal passiivse alistumisena, kannatava eneseohverdusena. Pigem on sellel aktiivne, oponeeriv (ja sageli individuaalne) iseloom, mis väljendab kas isiklikku või kollektiivset protesti anonüümsete jõudude vastu. Märterlus ilmneb siiski harva üldistest protsessidest eraldiseisva aktina. Üldjuhul on tegu teatud kindla rühma fenomeniga, mis tugevdab selle grupi kollektiivset identiteeti, väljendab nende vastuolekut eksisteerivale korrale, kehtivate seaduste eitamist ning lõhet või ebakõlasid ühiskonna sees.²⁷ Samuti võib martüürium olla äärmuslik püüe päästa teatud ideed või kellegi autoriteeti vastase mõjuvõimu ja autoriteedi kahandamise arvel.

Poliitilise ja religioosse märterluse teineteisest eraldamine on nende läbipõimimise tõttu üha keerukam. Samuti on märterlus muutunud osaks propagandistlikest ja ideoloogilistest vahenditest oma veendumuste deklareerimisel. Poliitilised korrad (nagu ka religioonid) kasutavad oma tegevuse tugevdamiseks märtreid ja märterluse narratiive. Üks Eesti lähiajaloo näiteid sellest, kuidas poliitilistel eesmärkidel on tahetud kasutada märterlust kui poliitilist mõjutusvahendit, on Vene Föderatsiooni püüe esitleda 2007. aasta Tallinnas asetleidnud nn pronkssõduri-tüli ja sellega kaasnenud massirahutuste ajal hukkunud Eestis elanud Venemaa kodaniku Dmitri Ganinit kui süütut kannatajat ja märtrit.

Kolme suurima monoteistliku religiooni – kristluse, islami ja judaismi – käsitluses on märter ennekõike inimene, kes on valmis usu eest surema. Samas ei ole ka mainitud usundites võimalik märterlust piiritleda üksnes religioossete teguritega, vaid sageli lisanduvad poliitilised töigad. Varasemad näited religioossusest märterluses pärinevad juutlusest, ehkki ka juutlus võttis üle mitmeid märterluse põhijooni antiigist (ennekõike käsit-

²⁷ Lacey Baldwin **Smith**, *Fools, Martyrs, Traitors* (Evaston, Illinois: Northwestern University Press, 1999), 18.

lus märtrist kui usu eest surma minejast).²⁸ Vanas Testamendis on näiteid usklikest, kes olid valmis loobuma oma elust Jumalale ustavaks jäädes. Vanimaid näiteid valmisolekust hukkuda usuliste veendumuste pärast on VIII saj eKr pärinev jutustus prohvet Eelijast (1Kn 18 jj), VI saj eKr pärinev jutustus prohvet Jeremiast (Jr 20 jj, 26, 28) ja vilistite vastu võidelnud üliinimliku jõuga Simsoni saatus (Km 13–16). Ka makkabite mässu ajast (167–40 eKr) pärinevad mitmed judaistlikud märtrilood. Neist tuntumad on Hannahi seitsme poja ja ühe olulisima kirjatundja, elatunud Eleasari surm veretunnistajana pärast seda, kui viimane oli keeldunud käsuõpetusevastasest ohvriliha söömisest. Siin ilmneb judaistlikule märtrikäsitlusele iseloomulik kuulekuse ja usupuhtuse aspekt. Eleasar tunnistab vahetult enne surma: „Issandal, kellel on püha tarkus, on teada, et mina, kuigi oleksin võinud pääseda surmast, kannatan nüüd hirmsaid valusid ihus, kui mind piitsutatakse, aga omas hinges ma talun seda hea meelega, sest ma kardan teda (Jumalat).“²⁹ Eleasari hukkamise juures on arvatavasti tegemist esimese religioosse martüüriumiga, nagu seda mõistetakse judaismi, kristluse ja islami traditsioonis.³⁰ Minnes surma usku ülistades ja seda puhtana hoides, sai ta usklikele usupuhtuse ja seaduskuulekuse eeskujuks. Lisaks seaduskuulekusele ja religioossele puhtusele on judaistlikule märterlusele iseloomulik selle kollektiivne loomus, mis ilmnes esimest korda just judaismis. Rooma võimudele oponentide sekti, selootide rühmitus rõhutas juudalaste vabadust ning rühmitusse kuulunud olid tänapäeva mõistes tulihingelised vabadusvõitlejad, kellest paljud hukkusid märtrina. Aastal 66 sooritas üle 900 seloodi enesetapu, et vältida Rooma jurisdiktsiooni alla minekut. Selootide tegevus oli esimene teadaolev näide sellest, kuidas usulisest märterlusest saab poliitiline akt ja kollektiivne suitsiid.

²⁸ „Märtyrer. Judentum“ (J. Dan) - *Religion in Geschichte und Gegenwart*. Bd. 5, L–M (Tübingen, Mohr ((Siebeck)), 2002), 870.

²⁹ 2 Mak 6:30.

³⁰ Cook, *Martyrdom in Islam*, 7.

MARTÜÜRIUM KUI USUTUNNISTUS JA KRISTUSE EESKUJU JÄRGIMINE. MÄRTERLUS KRISTLUSES

Ehkki judaistlik märtrikontseptsioon on kristlikku märterlust mõjutanud, on neil märkimisväärseid erinevusi – kristlikus märtrikäsitluses ei toonitata ohvrisurmas avalduvat religioosset puhastumist, vaid Jeesuse surma ja ülestõusmist kui ajaloolist tõendit martüüriumi toimivusest, mis on eeskujuks kõigile kristlastest märtritele. Kristliku käsitluse kohaselt puhastab märtri veri üksnes usutunnistaja tema isiklikest pattudest ja sellel ei ole lunastavat mõju kollektiivile. Mõningaid paralleele saab tuua kristliku märterluse ja antiikse kangelasekultuse vahel, kuid samas on kristliku märterluse ja antiiksete kangelaslugude suurimaks erinevuseks kristlik arusaam, mille kohaselt on märtrid Jumalale eriliselt lähedased just seetõttu, et nad on surnud inimeste, mitte üleloomulike olenditena. Nende lähedus Jumalale on *sine qua non* nende võime jaoks kaassurelike eest kosta ja neid seeläbi kaitsta. Märter on „Jumala sõber“, seda laadi eestkostjaks ei saa aga kangelane kunagi olla.³¹ Kristlikku kirikut on traditsiooniliselt peetud märterkirikuks, kus märtri mõiste on võrdlemisi selgelt piiritletud. Eelkõige puudutab see roomakatoliku kirikut, kus märtriiks tunnistamisel on olnud otsustavaks kolm kriteeriumi: vägivaldne surm, tagakiusajate usu- ja kirikuvaenulikkus ja ohvripoolne usu tunnistamine.

Ehkki esimese märtrina talletati lääne kultuurilukku teadaolevalt aastal 399 eKr surnud Vana-Kreeka filosoof Sokrates, ei ole ükski teine ajalooline isik jätnud läänemaailma käsitluse märterlusest nii sügavat jälge kui Jeesus Kristus oma märtrisurmaga³², millele järgnevad tema jüngerite ja järgijate martüüriumid. Tuginedes Luuka evangeeliumi 22. ja 23. peatüki jutustusele Jeesuse äraandmisest, kohtumõistmisest ja surmast, võib täheldada, et sellele märtrisurmale on iseloomulik täielik valmisolek alluda Jumala tahte osana õndsusloolisest protsessist ning see kannatussurm on läbi aastatuhandete olnud igale kristlasest usumärtrile eeskujuks.

³¹ Peter **Brown**, *Pühakute kultus kristluses* (Tallinn: Kunst, 2002), 17.

³² Jeesuse surm vastab ideaalselt märtrisaatusele: ebaõiglane karistus, avalikud tagakiusajad, ükskõikne valitseja, kannatusega varjutatud martüürium ja erinevate allikate kinnitused ohvri süütusest või tema jumalikkuse tunnistamine.

Kitsamas kirikuloolises kontekstis on märtrid Rooma riigiusundit mittetunnistanud varakristlikud usutunnistajad, kes Kristuse kaudu saavutatavasse lunastusse uskudes ja keisrikultusest keeldudes läksid oma usule kindlaks jäädes surma. Kui üldjuhul on märtrisurma juures tege- mist passiivse alistumisega, siis mitte alati ei ole kristlik märterlus olnud passiivne paratamatu leppimine, vaid märterlust on mõistetud kui esha- tooloogilise sihiga eesmärki, mida on ka aktiivselt taotletud. Algekristlikule märterlusele on algusest peale olnud iseloomulik tunnistuslik printsiip.³³

Uue Testamendi autorid kujundasid märterluse müütilise raamistiku tähenduslikuks kannatamiseks. Apostel Pauluse käsitus Jeesuse surmast kui lunastavast ohverdusest sai teistele usklikele kannatuse eeskujuks ning uustestamentlikud kirjad soodustasid märterlust toetava kristliku kannatusideaali arengut. Apokalüptilises traditsioonis leiti, et kannatu- sed viivad tulevasele aulisusele³⁴ ning kannatust tuleb mõista kui Kris- tuse järgimise vältimatut osa.³⁵ Samas esineb ka kannatuste tõlgendamist vastavalt juutlikule tarkusekirjandusele, kus kannatuse mõisteti puhastu- misena – süütult kannatav usklik peab oma kannatuse mõistma kui täius- likumaks saamise võimalust. Apostel Pauluse kannatusekäsitus talletas kristlikku teoloogiasse kontseptsiooni, et kannatus on Kristusele kuu- lumise märk. Seda täiendab kirikuisa Augustinus, kes on veendunud, et mitte kannatus, vaid selle põhjus teeb tõelise märtri³⁶ – ehk siis kannata- vast usklikust ei tee märtrit mitte piin, vaid põhjus (*causa*), mille eest ta seisab ja mida tunnistab.

³³ „...vaid te saate väe Pühalt Vaimult, kes tuleb teie üle, ja te peate olema minu tunnista- jad (ἐσεσθὲ μου μάρτυρες) Jeruusalemmas ja kogu Juuda- ja Samaariamaal ning ilma- maa äärteni.“ Ap 1:8.

³⁴ 1Pt 1:6: „Sellest päästest te rõõmustate üliväga, ehkki praegu peate mõnda aega kur- vastama mitmesugustes kiusatustes“; 1Pt 2:20: „Sest mis kuulsus see on, kui teid süü pärast pekstakse ja teie seda peate taluma? Aga kui te head tehes ja kannatades talute peksu, siis on see arm Jumalalt.“

³⁵ 1Pt 2:21–23: „Selleks te olete kutsutud, sest ka Kristus kannatas teie eest, jättes teile eeskju, et te käiksite tema jälgedes. Tema ei teinud pattu ega leitud pettust tema suust; ta ei söimanud vastu, kui teda söimati; ta kannatas ega ähvardanud, vaid jättis kõik selle hoolde, kes mõistab kohut õiglaselt“; 1Pt 4:1: „Et nüüd Kristus on ihulikult kan- natanud, relvastuge teiegi sellesama meelsusega, sest kes on kannatanud ihulikult, see on lakanud patustamast.“

³⁶ „Martyrdom“ (M. J. Suelzer, T. Gilby) – *Encyclopedic Dictionary of Religion*. Volume F–N. Ed. by Paul Kevin Meagher, Thomas C. O’Brien, Sister Consuelo Maria Aherne (Washington D.C.: Corpus Publications, 1979), 2276.

Kaheteistkümnest apostlist vaid üks – Johannes – suri loomulikku surma ja mitte märtrina. Juba apostlite ajal puhkesid kristlaste tagakiusamised Jeruusalemmas ja mujal ning seal, kus tekkis uusi kristlikke kogudusi, olid varsti ka tagakiusajad.³⁷ Tagakiusamiste peamisteks õhutajateks olid juudiusulised. Esimene teadaolev kristlasest märter oli jumala pilkamises süüdistatud ja seetõttu kividega surnuks visatud Stefanos.³⁸ Stefanose surmale osutades nimetab Paulus teda tunnistajaks.³⁹ Ehkki Piiblist sellele otsesest kinnitust ei leia, hukkus arvatavasti ka apostel Paulus ise keiser Nero valitsemisajal märtrina. Samuti on kristliku märterluse kõnekaimaks esindajaks peetud teisel sajandil Smürna piiskopina tegutsenud Polükarpost, kes suri 86-aastaselt märtrina pussitamise tagajärjel pärast seda, kui teda ei õnnestunud elusalt põletada. Polükarpose peamiseks süüks peeti seda, et ta ei nõustunud oma usust taganema. Polükarpose martüürium oli eksemplaarne, sisaldades kõiki martüüriumi osiseid (suuline usutunnistus, piinamine, hukkumine vastase käe läbi) ning seetõttu sai tema märtrisurm hiljem kristlastele (aga ka moslemitele) märtrinarratiivi eeskujuks.⁴⁰

Esimesed tõendatud materjalid kristlaste tagakiusamiste kohta pärinevad Tacituselt, kelle kohaselt süüdistas keiser Nero Rooma suures tulekahjus aastal 64 kristlasi. Domitianuse ajal (81–96) nõutud keisrikultusega tekitati kristlastes süümekonflikt, millele tuginedes oli võimalik neid taga kiusata ja surmata. Keisrikultusele mitte järele andnud kristlased nägid Domitianuse tagakiusamistes lõpuaja märke (judaistliku ja algkristliku apokalüptika järgi iseloomustab Messia tulekule eelnevat aega kannatuste kasv).⁴¹ Samas ei ole Domitianuse valitsusaja lõpuni andmeid selle kohta, et kusagil oleks toimunud ulatuslikumaid ja süstemaatilisi kristlaste tagakiusamisi,⁴² vaid see algas Trajanuse ajal (98–117),⁴³

³⁷ Johannes **Hiimets**, *Thascius Caecilius Cyprianus* (Tallinn: EELK Konsistooriumi Kirjastus- ja Pressiosakond, 1994), 11.

³⁸ Ap 6:8-8:3. Vahetult enne hukkamist tunnistab Stefanos: „Ennäe, ma näen taevaid avanevat ja Inimese Poja seisvat Jumala paremal käel.“ (Ap 7:56).

³⁹ Ap 22:20: „Ja kui sinu tunnistaja Stefanose verd valati, seisin minagi seal juures ja kiitsin selle heaks ning valvasin nende rõvaid, kes ta hukkasid.“

⁴⁰ Cook, *Martyrdom in Islam*, 10 jj.

⁴¹ Karl Martin **Fischer**, *Algkristlus* (Tallinn: EELK UI, 1995), 188 jj.

⁴² *Ibid.*, 183.

⁴³ Hiimets, *Thascius Caecilius Cyprianus*, 13.

mil keisrikultust mittetunnistavad kristlased said veretunnistaja saatuse osaliseks. Teine ulatuslikum tagakiusamiste periood, mil paljud kristlased hukkusid märtritena, oli keiser Marcus Aureliuse päevil (161–180). Aurelius nõudis kristlastelt nende „ebausust“ loobumist.⁴⁴ Tervikuna võib keiser Konstantinuse ja tema ususalivuse edikti (aastal 311) eelset aega pidada märterluse klassikaliseks perioodiks. Sel perioodil kogetud tagakiusamised ei tekitanud aga kristlikule kogukonnale lõppkokkuvõttes mitte kahju, vaid kiirendasid ristiusu võidulepääsu.⁴⁵ Esimeste kristlike sajandite kristlased ei käsitlenud märtreid kui ohvreid, vaid nende verd peeti kogudust õnnistavaks ja rikastavaks. Kirikuisa Tertullianus on tõdenud, et märtrite veri on ristikoguduse seemneks.⁴⁶ Kirikuisa Cyprianus kirjutab: „Õnnelik on meie kirik, mida valgustab jumaliku halastuse aupaiste, mida ülendab märtrite kuulsusrikas veri! Enne oli ta valge, tänu vendade tegudele, nüüd aga, märtrite veres, on ta muutunud purpurpuna-seks. Tema pärjas ei puudu liiliad ega roosid.“⁴⁷

Seda, et religioosete veendumuste eest seismine oli esimestel kristlikel sajanditel inimelu otseselt ohustav tegevus, kinnitab esimeste sajandite apologetide saatuse, kellest enamik suri märtrina (Justinus Märter, Tertullianus, Aleksandria Klemens, Origenes, Cyprianus, Polükarpos jt). Samas läksid nad märtrisurma veendumusega, et piinamisi kannatades on nad pääsenud põrgutulest ning teenivad oma surmaga kohese pääsemise Issanda kirkusesse. Märterlus on varakristlikus mõtlemises seotud Kristuse eeskujul ka ohverdusega⁴⁸ – nii nagu ühe võimaliku kristliku tõlgenduse kohaselt Kristus ohverdas ennast inimkonna eest, ohverdab märter ennast oma Kristuse-kesksete tõekspidamiste eest. Kuid käsitlus martüüriumist kui ohvrust ei ole omane mitte üksnes kristlusele, vaid seda esineb ka judaismis ja islamis.

II sajandi teisest poolest hakati martüüriumi pidama vereristimiseks

⁴⁴ Keiser Septimus Severus andis aastal 202 välja uue tagakiusamise edikti, millele järgnes aastal 250 keiser Deciuse tagakiusamise edikt. Selle kohaselt tuli kõigilt kristlastelt nõuda riigiusus ettenähtud tseremooniade täitmist, *ibid.*, 34.

⁴⁵ Fischer, *Algkristlus*, 178.

⁴⁶ Vt Henry Chadwick, „The Early Christian Community“ – *The Oxford Illustrated History of Christianity*. Ed. John McManners (New York: Oxford University Press, 1996), 43.

⁴⁷ Vt Hiiemets, *Thascius Caecilius Cyprianus*, 44.

⁴⁸ Castelli, *Martyrdom and Memory. Early Christian Culture Making*, 35.

või ka teiseks ristimiseks. Samal perioodil tegutsenud äärmusliku usurühmituse montanistide esindajad uskusid, et märterlus on ainus kindel tee Jumala juurde⁴⁹ ning kirikuisa Tertullianus oli arvamusel, et üksnes märtrid on teeninud ära otsetee paradiisi, pääsedes viimsest kohtupäevast.⁵⁰ Neist veendumustest tulenevalt hakkas levima teadlik märtrisurma taotlemine (mis ei olnud küll otseselt hukka mõistetud, ent mitte ka üheselt soositud) ning aja jooksul hakkas märtrite austamisest kujunema märtrikultus. Märtrite poole pöörduti palves ning loodeti, et nende teeneid arvestades ei hülgata Jumal palujat.⁵¹ Levis martüüriumi heroiseerimine ning veendumus, et märtrid on pärast apostleid Jumala troonile kõige ligemal. Nende soovidele ja palvetele omistati erilist kaalu (sellest ka enne hukkamist märtrile hüütud palve „*Memento nostre!*“, 'Mõtle meile!'). Märtrite hukkamise kohtadele on alates algkristlikest aegadest omistatud olulist tähtsust ning need muutusid kiiresti „paradiisi väravateks“, millest said kristlaste kogunemiskohad, kus peeti jumalateenistusi ja ühiseid söömaaegu. Jõukamad kristlased pidasid auküsimuseks anda neile kuuluval territooriumil koht matmispaigaks mõnele märtrile.⁵² See, et surnud pühade hauad integreeriti Lääne-Euroopa kiriklikku hierarhiasse, eraldas keskaegse katoliku kiriku tema Bütsantsi ja Lähis-Ida naabritest.⁵³ Paljud märtrid tunnistati hiljem pühakuteks ning pühakute kultusest kujunes kiiresti mõjus kaart vaimulike omavahelistes ning mõjukate ilmikutega peetud võimuvõitluses ja kiriklikus poliitikas. Kogudustes peeti märtrite nimekirju (martüroloogiaid) ja koostati märtritekalendreid (*depositio martyrum*). Mida suurem oli koguduse märtrite arv, seda mõjukamaks kogudust peeti. Piinamise armidega ja kannatusi läbielanud koguduseliikmeid austati kui usumärtreid.⁵⁴ Usukannatajad muutusid sageli postuumselt veelgi olulisemaks, kui nad oma eluajal olid olnud, ja ka nende lähedased said osa märtrikrooni aupaistest (sama tendents on levinud ka islami märterluses) ning märtrinarratiivist sai oluline

⁴⁹ Karen **Armstrong**, *A History of God* (New York: Alfred A. Knopf, 1993), 105.

⁵⁰ Vt Alison Goddard **Elliott**, *Roads to Paradise. Reading the Lives of the Early Saints* (Hanover: University Press of New England, 1987), 143.

⁵¹ Hiimets, *Thascius Caecilius Cyprianus*, 111.

⁵² Daniel Heinrich **Matson**, *Usumärtreid ristikoguduse algpäevilt* (E.B.U-ü Liidu Kirjastus, Tallinn, 1937), 145–147.

⁵³ Brown, *Pühakute kultus kristluses*, 21–23.

⁵⁴ Matson, *Usumärtreid ristikoguduse algpäevilt*, 144.

tegur ristiusu õpetuses. Erinevalt judaismist hakkas märterlus kristluses levima ka misjoni kontekstis.⁵⁵ Reformatsioon tõi märterlusse uue fenomeni, mil roomakatoliku kirik tunnistas märtriteks vaid katoliiklastest veretunnistajad ning ketseritest hukkunuid tunnistati märtritena ennekoike oma konfessiooni sees. XVI–XVIII sajandi Euroopa ajaloos on arvukalt näiteid protestantidest märtritest, kes hukkusid poliitilis-religioosete vastuolude tõttu.

Ristikirikul on veretunnistajaid olnud kõige rohkem XX sajandil⁵⁶, seda ennekoike ristiusuvaenulike ideoloogiate (kommunism, fašism, natsionaalsotsialism) repressioonide tagajärjel hukkunute tõttu. Üksnes Dachau koonduslaagrisse viidi üle 1000 poola päritolu preestri.⁵⁷ Repressioone on läbi elanud enamik Ida-Euroopa kirikuid. Üks tuntumaid XX sajandi totalitaarsete ideoloogiate märtreid oli natsisaksa repressioonide ohvrina hukatud Saksa luterlik teoloog ja pastor Dietrich Bonhoeffer, kes 9. aprillil 1945 vahetult enne poomissurma Flossenbürgi koonduslaagris lausus märterlikud sõnad: „See on teile lõpp – minu jaoks elu algus.“ Paljud Ida-Euroopas XX sajandi repressiivvõimude toimepandud kuriteod vaimulike ja teiste usklike vastu jäävad ajaloolaste selgitada ja ei ole välisstatud, et lähiajaloo põhjalikuma uurimise käigus ilmneb veel juhtumeid, mida võib käsitleda martüüriumina.

Tänapäeval on täheldatav kristlastest märtrite hukkumine pigem nende poliitilise aktiivsuse tõttu (osana poliitilistest protsessidest) kui üheselt usulistest põhjustest tulenevalt. Ingmar Kurg on 2008. aastal Rakveres peetud ettekandes „Nüüdisaja kristofoobia ning tagakiusamine usu pärast õhtumaises ühiskonnas“⁵⁸ välja toonud, et viimase kahe tuhande aasta jooksul on oma usu pärast märtrisurma surnud üle 70 miljoni kristlase, käesoleval ajal hukkub üle maailma igal aastal umbes 160 000 kristlast ning rohkem kui 200 miljonit kristlast kannatavad tagakiusu all. See-

⁵⁵ Keskajast on teada mitmeid juhtumeid, kus mõnede ordude esindajad hukkusid märtritena misjoniretkede käigus. XIX sajandist XX sajandi alguseni ei ole teateid Euroopas oma usu tõttu hukatutest, küll aga mõrvati misjonäre Jaapanis, Hiinas, Koreas ja Aafrikas. „Märtyrer. Mittelalter, Reformation, Gegenreformation“ (U. Köpf) – *Religion in Geschichte und Gegenwart*, Bd. 5, L–M (Tübingen: Mohr (Siebeck), 2002), 866.

⁵⁶ Maier, *Poliitilised märtrid? Märtri mõiste laiendused tänapäeval*, 2153 jj.

⁵⁷ „Märtyrer. Neuzeit“ (C. Strohm) – *Religion in Geschichte und Gegenwart*. Bd. 5, L–M (Tübingen: Mohr ((Siebeck)), 2002), 867.

⁵⁸ http://www.meiekirik.ee/index.php?option=com_content&task=view&id=727&Itemid=2, 22.08.2011

sugune tagakiusamine religioossetest põhjustest tulenevalt võib toimuda erinevate religioonide, kultuuride, rahvuste, huvigruppide, aga ka perekondlikus kontekstis. Seega ei ole kristlaste vaenamine ja tagakiusamine ning märterlus ilmalikustunud ühiskonnas midagi minevikulist, ehkki vaenamise viisid on muutunud mõnevõrra hillitsetumaks ja „tsiviliseeritumaks“.

VÕITLUS ALLAHI NIMEL. MÄRTERLUS ISLAMIS

Islami õpetuses on märterlus küll oluline, ent mitte keskne teema. Märterluse kontseptsioon pärineb islami asutamise ja laienemise perioodist, mil islami levitajaid nende hukkumise järel austati ja meenutati.⁵⁹ Erinevalt kristlusest ei olnud islamiusu keskne isik prohvet Muhamed märter (šahiid). Samuti ei ole märtrisurma surnud ükski islami olulisimatest prohvetitest (v.a Ristija Johannes). Koraan erinevalt Piiblist ei sisalda ühtegi konkreetset jutustust märterlusest, küll aga räägitakse tasust, mis ootab Jumala eest võideldes hukkunuid. Nende patud, kes võitluses hukuvad, andestatakse⁶⁰ ning nad pälvivad tasu Issanda käest. Samas kutsub Koraan üles märterlusele, kinnitades usklikele, et surm on illusoorne. Kui Koraanis kõneldakse märtrist, siis peetakse selle all silmas ennekõike usutunnistajat. Tunnistamine (šahaada) on otseselt seotud moslemi usutunnistusega – „Pole jumalat peale Allahi ja Muhamed on Allahi Saadik“. Kõige vanem islami märterluse näide pärineb Karbala lahingust (684), kus hukkus prohvet Muhamedi lapselaps al-Husain. Islami kirjandusest on keerukas leida ühest märterluse käsitlust, ühelgi teisel religioonil ei ole nii laialdast märterluse kontseptsiooni kui islamil.⁶¹ Varane islami märterlus ei tähendanud mitte üksnes tõe tunnistamist, vaid püüet selle eest seista. Islami märtrid on säästetud tavapärastest surma kannatustest ning nad saavutavad oma surmaga otsetee paradiisi ilma viimsepäevakohtuta.

⁵⁹ Richard C. **Martin** (Ed.), *Encyclopedia of Islam and the Muslim World* (Gale: Thomson, 2004), 431.

⁶⁰ „Märtyrer. Islam“ (M. Bonner) – *Religion in Geschichte und Gegenwart*. Bd. 5, L–M (Tübingen: Mohr ((Siebeck)), 2002), 871.

⁶¹ Mark **Sedgwick**, „Al-Qaeda and the Nature of Religious Terrorism“ – *Terrorism and Political Violence*, 16/4 (2004), 795-809.

Märtri puhastab patust tema märterlik tegu ja ta ei vaja Prohveti eestkostet. Samal ajal kui võitlus uskmatute vastu on jäänud islami märtrikontseptsiooni keskseks ideeks, tuleb vahet teha eri koolkondade märterluse tõlgenduste vahel – kui šiiidid saavad märtriks enamasti mõrva ohvrina, siis sunniidi märtrid langevad pigem aktiivses võitluses. Martüüriumis osalemise rõhutamine on siiski valdavam šiitide juures ning nemad ühendasidki islami märterluse moodsate konfliktidega. Just šiitide tõlgendus Karbala lahingust ja Husaini surmast andis moslemi märtrikäsitlele uuelaadse sisu – Husaini kannatust ja surma ei nähtud mitte ainult kui isiklikku panust võitluses ebaõigluse vastu, vaid kui kaalutletud jumaliku lunastusakti. Märtri saatust valides kindlustas Husain oma kogukonna absoluutse võidu ja teenis sellega lepitaja koha oma rahva jaoks ning märterlusest sai šiitlikus õpetuses keskne ideaal.⁶² Tänapäeva šiitlikus märtrikäsitluses leitakse, et kui usklik ohverdab oma elu teatud kindlal põhjusel, annab see tema elule erilise väärtuse. Märtrid, kes annavad oma elu millegi kõrgema ja igavikulisema nimel, jätavad endast maha alalise ja väärtusliku pärandi.⁶³

Islami põhisuunas laienes märterluse mõiste lahingus võidelnute kõrval eri tüüpi surmadele (mitte üksnes uskmatutega võitluses langemisele). Märtriteks hakati pidama ka näiteks uppunud, epideemiasse, kopsupõletikku või sünnitusel surnud või omandi kaitsel hukkunud tõsiusklikke moslemeid. Oluliseks ei saanud mitte niivõrd suremise viis, kuivõrd isiku vagad teod ja seaduskuulekas elu. Nii omandas märterlus islamis väga laiad piirid ja märtri mõiste laienes kõigile neile tõsiusklikele, kes täitsid oma kohustusi moslemina. Samas omistati siiski eriline positsioon islami eest võideldes hukkunud märtritele ning lahinguväljal/võitluses hukkunud moslemitest märtrite hulk on islami traditsioonis märkimisväärne ja nende austamine on levinud enamikus islami kogukondades. Kui kristlaste jaoks on märter keegi, kes sureb oma usu eest, aga ei otsi ise aktiivselt märtrisurma, siis islamis lisandub märterlusele aktiivse võitluse printsiip. Hadiithi pärimuses on märter see, kes hukkub kangelaslikult džihaadis (pingutus Jumala teel, püüde täita Jumala ees iga päev oma moraalseid ja

⁶² „Martyrdom. The Shi'a and Martyrdom“ (D. W. Brown) – *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*. Vol. 2, M–Z, Index. Editor in Chief Richard C. Martin (New York: Macmillan Reference USA: Thomson/Gale, 2004), 433.

⁶³ *Ibid.*, 434.

vaimseid kohustusi,⁶⁴ aga ka võitlus islami ja Jumala vaenlaste vastu ehk püha sõda⁶⁵). Džihaad või püha võitlus Jumala ja islami nimel on suurim tegu, mida moslem oma elus võib teha. Nii näiteks kutsus Moslemi Venaskonna rajaja Hasan al-Banna (1906–1949) moslemeid üles n-ö oskuslikult surema ning omandama „suremise kunsti“. Kuna kõik inimesed on surelikud, on mõistlik surra võimalikult „kasulikult“ ning selle eesmärgi teostumiseni aitaks kõige kindlamalt viia just märtrisurm. Märter, kes langeb võitluses islami eest, saab tasuks koha taevas.⁶⁶ Islami käsitluses on alates selle algusajast tugev seos martüüriumi ja paradiisi vahel.⁶⁷ Viimase osas võib näha sarnasusi esimeste kristlike sajandite arusaamaga märterlusest.

Islami märtreid on austatud peamiselt mõne konkreetse islami koolkonna sees ja mitte kogu religiooniruumi hõlmavalt. Nüüdisaegsetest infotehnoloogilistest võimalustest johtuvalt võib täheldada, et see tendents hakkab muutuma ning martüüriumid ei ole enam üksnes lokaalsed ja ühe koolkonna sisesed. Kogu islami kogukonnas on laiemalt aktsepteeritud vaid need märtrid, kes pärinevad islami varasemast perioodist ja islami tuumikaladelt Lähis-Idas ning kes hukkusid kas islami eest võideldes või poliitilistel põhjustel, mida on seostatud usuga. Tavaliselt oli neil juhtudel tegemist võitlejatega, kuid teatud juhtudel ka kõrge positsiooniga mõjukate liidritega.⁶⁸ Erinevalt kristlusest on islami märtritele iseloomulik, et nad jäävad enamasti anonüümseks (kui ei ole just tegemist poliitiliselt või religiooselt mõjuka isikuga). Märtri erilist staatust ühiskonnas kinnitab sarnaselt esimeste sajandite kristlusega tõik, et usumärtrite omaste eest kantakse kollektiivselt hoolt.

Ka islamis on märterlus ja tagakiusamine lähedalt seotud, kuid erinevalt kristlusest, kus vaenajad ei jaganud kristlastega samu religioosseid väärtusi, on alates islami esimestest aastatest moslemite tagakiusamisi

⁶⁴ Youssef H. **Aboul-Enein**, *Militant Islamist Ideology. Understanding the global threat* (Annapolis. Maryland: Naval Institute Press, 2010), 34.

⁶⁵ Džihaadi peamine eesmärk on islami riigi loomine ning sellest tulenevalt on džihaad üks keskseid mõisteid islamis. Enamik islami õpetlasi on seisukohal, et džihaad on kollektiivne kohustus islami levitamisel, st üleilmse islamiriigi laiendamisel.

⁶⁶ „Rõõmusta neid, kes uskusid ja tegid head: neid ootavad ees paradiisiaiad, kus voolavad ojad.“ Suura 2:25 jj.

⁶⁷ Maier, *Poliitilised märtrid? Märtri mõiste laiendused tänapäeval*, 2161.

⁶⁸ Cook, *Martyrdom in Islam*, 169.

toime pannud enamasti teised moslemid.⁶⁹

Islami märterluses on oluline eristada n-ö peavoolu islamit radikaal-
sest või äärmuslikust suunast ning meeles pidada, et religioosne äärmus-
lus ei ole midagi üksnes islamile iseloomulikku, vaid seda esineb kõigis
religioonides. Ka islamis ei ole religioosne poliitika tingimata vägivaldne.
Siiski on täheldatav, et püha sõda toonitavad suunad on sageli teiste islami
vooludega võrreldes vägivaldsemad. Ehkki ennastohverdaval heroismil on
oluline roll kõikides armeedes, osutus näiteks oluliselt lihtsamaks tuhan-
deid noori Iraani sõdureid religiooselt motiveerida ja saata lahingusse
võitlema islami eest kui Iraani ja revolutsiooni eest. Liibanoni sõja ajal
(1982) kandus seesugune arusaam, et tegemist on püha ja religiooselt
põhjendatud võitlusega, Iraani šiiitidelt üle ka Liibanoni šiiitidele (Iraani
Revolutsiooniline Kaardivägi), kes õpetasid välja šiiidi äärmusrühmituse
Hezbollahi (Allahi Partei, Jumala Partei) võitlejaid, ning märterlusest sai
äärmuslike islami rühmitustes üha laiemalt levinud ideaal.

Tänapäeva poliitilistel ja religioossetel põhjustel toimunud tunnis-
tussurmad, eriti need, mis on seotud Palestiina konfliktiga ja laiemalt
radikaalse islamiga maailmas, on märgatavalt muutunud, võrreldes oma
„klassikaliste“ eelkäijatega. Enamik tänapäeva islamiriikide õigusteadlasi
ja teolooge laiendab märtrimõistet sõduritele, sissivõitlejatele, atentaat-
tide toimepanijatele ja enesetaputerroristidele, kuivõrd nad ohverdavad
oma elu õiglasel võitluses islami vaenlaste vastu.⁷⁰ Tänapäeva konfliktid
Palestiinas, Afganistanis, Iraagis, Iraanis ja mujal on toonud juurde suurel
hulgal märtreid ning laialdaselt ka moslemimaailmas populaarset märt-
rikirjandust, mis ülistab märtrite kangelaslikke tegusid. Ehkki prevaleer-
ivaks on muutunud võitluslikku märterlust toonitavad arusaamad, on
selle kõrval siiski elujõulised ka teised, nt šiiitlikud arusaamad.

Mittemoslemi maailmas tuntud märtrite tüübid – filosoofidest (Sokra-
tes) või teadlastest märtrid (Archimedes või Galileo) – puuduvad isla-
mis peaaegu täiesti, sest islami märter hukkub ennekõike lahingus oma
Jumala eest võideldes. Samas on surma ja märterluse otsene taotlemine
uskliku moslemi jaoks tabu ning seda võib tõlgenda kui enesetappu,⁷¹ mis

⁶⁹ Üks esimesi tuntumaid islami-siseseid mõrvu oli vesiid Nizam al-Mulki tapmine, kelle
pussitasid 1092. aastal surnuks islami ismaeliitliku sekti assassiinid.

⁷⁰ Maier, *Poliitilised märtrid? Märtri mõiste laiendused tänapäeval*, 2153.

⁷¹ Enesetapp on islamis suurim patt, millest üleastumist karistatakse igavesti korduva

on nii islamis kui kristluses keelatud. Märterluse ja misjoni seost, nii nagu see on levinud teiste misjoneerivate religioonide juures, islamis üldiselt ei tunta. Siiski on islamis täheldatav aktiivsem märterluse taotlemine kui teistes misjoneerivates uskudes.⁷²

Märterlust on tänapäeva islamis sageli (ja tihti põhjendamatult) seostatud islami fundamentalismi ehk radikaalse islamiga. Ehkki fundamentalism on viimastel aastakümnetel laiemat kandepinda leidnud enamikus religioonides, seostatakse seda valdavalt poliitilise ja ühiskondliku riskitegurina ning arvatavasti suuresti massimeedia mõjul üha enam islamiga. Islami kontekstis nähakse tänapäeval fundamentalismi üha enam seotuna terrorismi ja religiooselt põhjendatud terroriaktidega. Viimase kümmekonna aasta sündmused Euroopas ja Ameerikas ning mujal maailmas (jätkuvad vastuolud Lähis-Idas, äärmuslike islamirühmituste tegevus Afganistanis, Pakistanis, Lähis-Idas ja mujal) on terrorismi mõiste varasemast enam XX-XXI sajandi igapäevasesse poliitilisse leksikasse toonud⁷³ ning sellest on saanud üks kesksemaid mõisteid riikide ohuhinnangutes (tõsi, sel puhul mitte otseselt seotud islamist lähtuva religioosse terrorismiga). Kuna mitmed terroristlikud organisatsioonid põhjendavad oma tegevust mh usuliste motiividega ning käsitlevad oma võitlejaid kui usumärteid, on religioosse terrorismi teema sellises kontekstis siiski olulise tähtsusega.

Ehkki enamik maailma religioone on üldiselt rahumeelsed, on viimase 30 aasta jooksul religiooselt motiveeritud terrorismist saanud ülemaailmne oht ning usuliste põhjuste kasutamine oma poliitiliste eesmärkide saavutamiseks on levinum kui kunagi varem. Viiekümnest suuremast ülemaailmselt aktiivsest terroristlikust rühmitusest põhjendab ligi 20% oma tegevust religioosete motiividega.⁷⁴ Religioonil põhinev terrorism erineb teistest terrorismi liikidest selle poolest, et seda vilje-

---

surmaga, mille läbi selle sooritaja elust lahkus. Samuti ei kuulu islami õpetusse süütute inimeste tapmine.

⁷² Cook, *Martyrdom in Islam*, 23.

⁷³ Ühene terrorismi definitsioon puudub, kuid laiemas tähenduses on see vältimatu vägivalla kasutamine teatud rühmade poolt selleks, et tekitada massilist hirmu ja paanikat eesmärgiga saavutada oma poliitilisi eesmärke. Cathal J. Nolan, *Longmani maailmapoliitika leksikon* (Tallinn: Olion, 1999), 356.

⁷⁴ Aref M Al-Khattar, *Religion and terrorism. An Interfaith Perspective* (Westport: Praeger, 2003), 5.

levad isikud või organisatsioonid peavad oma tegevuse aluseks jumalikku missiooni ning näevad iseendid jumala tööriistana. Kui terroristlikud organisatsioonid peavad vägivalda tõhusaimaks vahendiks organisatsioonide poliitiliste eesmärkide edendamisel, siis religioossetele terroristidele on vägivald jumalik ülesanne, mida põhjendatakse religioossete põhjuste ja motiividega. Samas tuleb mainida, et sarnaselt kristlusega ei ole islamis igasugune terroristlik ja vägivaldne tegevus oma eesmärkide saavutamiseks üldiselt aktsepteeritud.

Tuntuimad islamistlikud rühmitused, kes kasutavad oma eesmärkide saavutamiseks terroristlikke meetodeid neid religioossete motiividega põhjendades, on sunniidi islamistlik liikumine Al-Qaeda (AQ)⁷⁵ ja Palestiina islamistlik liikumine Hamās ehk Islami Vastupanuliikumine (*Harakat al-Muqawama al-Islamiyya*). Mõlemad grupid põhjendavad oma tegevust Koraani ja prohvetliku traditsiooniga. Kuid enamik tänapäeva islami fundamentalismi uurijaid tunnistab, et ekstremistlikud rühmitused on oma tegevuse õigustamisel ja võimu saavutamisel vägivalda kaudu Koraani kasutamisel väga selektiivsed.⁷⁶ Seda, et mainitud organisatsioonide liikmetel on kaldumus käsitleda oma võitlejaid kui märtreid ja oma tegevust kui religioosset, kinnitab Palestiinas kunagi Osama bin Ladeni mantlipärijaks peetud Ismail Haniyeh'i tõdemus: „Meist kõigist saavad märtrid. See on meie kui Hamāsi liikmete ja palestiinlaste saatus.“⁷⁷

⁷⁵ Ehkki sakraalne element on AQ tegevuses oluline, on AQ-d siiski käsitletud pigem klassikaliste terrorismiteooriate raamistikus kui religioossetes kategooriates. AQ eesmärgid on rohkem poliitilised kui religioossed. Samas on mitmed AQ olulised aspektid tõlgendatavad religiooselt – viimne eesmärk; toetajaskond, millele ta üritab apelleerida (islami maailm), ja tuntud-teatud religioosne kontseptsioon, mida AQ kasutab oma liikmete motiveerimiseks.

⁷⁶ Jeffrey W. Lewis, *The Crisis of Islam. Holy War and Unholy Terror* (New York: The Modern Library, 2003), 138.

⁷⁷ Kaarel Kaas, „Ismail Haniyeh. Palestiina bin Ladeni mantlipärija“ – *Postimees*, 21.02.2006.

ENESETAPUTERRORISTID – KAS ISLAMI MÄRTRID VÕI ARMUTUD MASSIMÕRVARID?

On kaks peamist erinevust äärmuslike islamirühmituste vahel enne ja pärast XX sajandi teist poolt. Esiteks terrori sihtgrupp, milleks ei ole välja valitud konkreetset sihtmärgid, vaid juhuslikud inimesed. Rännaku eesmärk ei ole seejuures mitte niivõrd soov rünnata või nõrgestada vaenlast sõjaliselt, vaid saada avalikkuse tähelepanu, levitada hirmu ja saavutada seeläbi psühholoogiline võit vastase heidutamiseks.⁷⁸ Teiseks oluliseks muutuseks on terroriaktide toimepaneku viis, mille üheks avaldumisvormiks on rännaku toimepanija hukkumine koos ohvritega (enesetaputerorist). Kui tänapäeva islamiterroristide eelkäijad assassiinid⁷⁹ olid valmis surema vaenlase käe läbi, siis nüüdisaegsed suitsiiditerroristid hukuvad omaenese käe läbi. Nüüdisaegse islami märterluse avaldumisvormiks on üha enam suitsiidirünnakud, mida on nimetatud ka märtrioperatsioonideks ja mida ennekõike viivad läbi radikaalse islami rühmitused. Enamiku suitsiidirünnakute korraldajad on tänapäeval terroriorganisatsioonid, mis järgivad radikaalset Salafi džihaadi ideoloogiat (ka AQ ja sellega seotud liikumiste juhtiv ideoloogia). Ehkki ideoloogia mängib olulist rolli suitsiidirünnakute globaalse leviku selgitamisel, ei ole tõendeid, et see oleks põhjus suitsiidirünnakuteks *per se*. Suitsiidirünnakute põhjused on kompleksed – sotsiaalsest ebaõiglusest tulenev kibestumus ja frustratsioon, rõhuv majanduslik ja poliitiline olukord. Enamik suitsiiditerroriste peab oma tegevust altruistlikuks. Samas tegutsevad suitsiiditerroristid analüütikute hinnangul irratsionaalselt ja nende tegevuse motiividena tuuakse välja järgmisi põhjusi: 1) tugev seotus grupi või konkreetse põhjusega, 2) frustratsioonist tulenev revanšisoov, 3) lootus surmajärgse-

⁷⁸ Seda on praktiseerinud mitmed Euroopa terroristlikud organisatsioonid Saksamaal, Itaalias, Hispaanias ja Iirimaal, kõige „edukam“ on selles osas olnud aga Palestiina Vabastusorganisatsioon.

⁷⁹ Islami terrorismi rajajateks peetakse praeguse Iraani ja Süüria aladel aastatel 1090–1258 tegutsenud assassiinide sekti. Assassiinid nimetasid ennast *fidayin*'ideks – inimesteks, kes on valmis ohverdama oma elu teatud eesmärgil. Laiemalt on assassiinid tuntud kui fanaatilised ususõdalased ja salamõrvarid. Assassiinide ohvriks oli alati üksikisik, kõrgel positsioonil olev juht, väepealik või usuliider, keda nähti deemonliku jõuna. Assassiinide iseloomulikuks mõrvarelvaks oli mürgipistoda.

tele hüvedele, 4) personaalne kriis.⁸⁰ Enesetaputerroristid on enamasti meessoost,⁸¹ noored ja tihti rasketest majanduslikest oludest.⁸² Suitsiidirünnakutele eelnevad kohati väga detailsed religioossed rituaalid⁸³ ning nende „töötasu“ on sageli teispoosuses. Samas on aga ka teada, et enesetaputerroristidele on lubatud argiseid tarbeesemeid nagu mobiiltelefone, arvestamisväärset tasu märtri perele, lubadusi hoolitseda suitsiidirünnakus hukkunu pere eest nii, nagu see on kohane märtrite peredele jne.

Suitsiidirünnakute hulk on viimase 30 aasta jooksul oluliselt kasvanud, suurenenud on suitsiiditerroristide tegevuse tagajärjel hukkunute arv ja laienenud on ka geograafiline areaal. Nüüdisaegne radikaalne islam kasutab märtrioperatsioone enam kui ühtegi teist sõjapidamise meetodit.⁸⁴ Samas on kasvanud ka suitsiiditerrorismiga tegelevate organisatsioonide hulk. Üheks oluliseks teguriks suitsiiditerrorismi üha laiemal kasutamisel on arvatavasti nende aktide „tõhusus“ ja nende kaudu saavutatav avalikkuse tähelepanu ning hirmu külvamine. Samas on suitsiidirünnakute religioossed põhjendused tihti olematud või raskesti tuvastatavad. Enamasti on siiski tegemist radikaalse poliitilise tegevusega. Need arengud tõendavad religiooni ja poliitiliste eesmärkide ja põhjenduste segunemist nüüdisaja märterluses. Nagu kinnitasid kümme aastat tagasi toimepandud suitsiidirünnakud USA-le kui esimesed ulatuslikumad terrorismirünnakud lääne vastu, on islami suitsiiditerrorism väljunud Lähis-Ida regioonist ja suunatud üha enam riikide ja poliitiliste kordade vastu, mida peetakse mitteislamlikeks. Detsembrist 1981 kuni märtsini 2008 pandi maailmas toime 1857 suitsiidirünnakut. Seejuures on täheldatav suitsiidirünnakute jõuline lisandumine alates 1994. aastast.⁸⁵ Suitsiiditerrorismist on saanud

⁸⁰ Assaf **Moghadam**, „Motives for Martyrdom: Al-Qaeda, Salafi Jihad, and the Spread of Suicide Attacks“ – *International Security*, 33/3 (Winter 2008/09), 46–77.

⁸¹ Kuid on ka erandeid, nt kurdi terroristid Türgis 1996–1999 ja Palestiinas 2002, väidetavalt tšetšeenia päritolu noored islamivõitlejate abikaasad Moskva metroorünnakutes 2010. aasta kevadel.

⁸² Lewis, *The Crisis of Islam. Holy War and Unholy Terror*, 152.

⁸³ Sedgwicki kohaselt oli WTC 9/11 rünnak rituaalsete ettevalmistuste poolest viidud maksimumini.

⁸⁴ Cook, *Martyrdom in Islam*, 149.

⁸⁵ 2000–2007 on rünnakute arv igal aastal kasvanud: 2000 – 54; 2001 – 74; 2005 – 348; 2006 – 353; 2007 – 535. 1020 suitsiidirünnakut toimus vaadeldaval perioodil Iraakis (54,9% kõigist rünnakutest), 235 (12,7%) Afganistanis; 188 (10,1%) Iisraelis; 107

märkimisväärne psühholoogiline ja poliitiline heidutusinstrument ning arutelu islami enesetaputerroristide üle on väga olulisel määral mõjutanud kaasaegset märtrisemantikat. Vaatamata sellele, et araabia meedias nimetatakse enesetaputerroriste läbivalt märtriteks, tehakse harva juttu sellest, et tegu pole Euroopas käibel oleva märtrimõistega, vaid islamistlike rühmituste enesemääratlusega.⁸⁶ Samas on küsitav, kas neil nüüdisaja martüüriumidel on religioosset tulemust, st kas nad toovad inimesi usu juurde või tugevdavad seda kuidagi, kuid kahtlemata soodustavad need poliitilisi vastuolusid ja frustratsiooni ning veenavad ennekõike vastava rühmituse järgijaid rünnaku sooritamise põhjustes.

And last but not least, kõikides teemakohastes aruteludes tuleb mees pidada, et pole olemas ühtset islamimaailma, enamik moslemeid ei ole fundamentalistid ja enamik fundamentaliste ei ole terroristid, kuid enamik nüüdisaja terroristidest identifitseerib ennast moslemitega. Kuni maailmas on islami vastupanuliikumisi ja kuni radikaalsed moslemid soovivad äärmuslikke vahendeid kasutades kehtestada islami seadustel põhinevat korda või vastandavad ennast mittemoslemitele, jätkub ka islami märtreid.⁸⁷

KOKKUVÕTTEKS

Religioon ja poliitika on läbi aastatuhandete olnud omavahel seotud, nii ka tänapäeval. Seejuures on täheldatav erinevus sekulariseerunud lääneriikide ja valdavalt islamiusulise elanikkonnaga riikide vahel, kus religiooni mõju ühiskondlikule korraldusele, poliitikale ja üldistele tõekspidamistele on märgatavalt tugevam. Arvestades üldist sekulariseerumistendentsi, selle vastukaaluks toimuvat fundamentalismi kasvu ja poliitiliselt mõjutatud usugruppide ärakasutamist sisepoliitilistes, aga ka rahvusvahelistes suhetes, on tõenäoline, et religioon ja sellega seonduvad üksiküksimused või fenomenid ei kao, vaid nende roll pigem suureneb. Üheks oluliseks heidutus- ja ründerelvaks on viimastel aastakümnetel olnud kas

---

(5,8%) Sri Lankal; 88 (4,7%) Pakistanis; 41 (2,2%) Liibanonis; 37 (2,0%) Venemaal ja 141 (7,5%) teistes riikides (29 riiki). Moghadam, „Motives for Martyrdom: Al-Qaeda, Salafi Jihad, and the Spread of Suicide Attacks“, 50.

⁸⁶ Maier, *Poliitilised märtrid? Märtri mõiste laiendus tänapäeval*, 2159.

⁸⁷ Cook, *Martyrdom in Islam*, 171.

religioosselt, poliitiliselt või religioosselt ja poliitiliselt motiveeritud eneseohverdus, mida võib käsitleda märterlusena. Igasugusele märterlusele – nii religioossele kui poliitilisele – on iseloomulik ohverduslik ja tunnistuslik aspekt. Märter on keegi, kes ohverdab ennast isiklike usuliste veendumuste, kollektiivsete tõekspidamiste ja huvide eest. Märtri ohverduslik tegu muudab protsessi, milles märter osaleb, teatud sootsiumi jaoks sakraalseks ja seda kasutatakse sageli ära poliitilis-sotsiaalsetel eesmärkidel. Märterlus on *a priori* psühholoogiliseks ja religioosseks mõjutusvahendiks nii kõrgeima jõuga igavest ühendust taotleva usumärtri kui ka vastava religiooni järgijate seisukohast. Käsitlus religiooni kasutamisest kui vägivaldse ründe õigustusest on rahvasteülene ja esineb enamikus teoloogilistes traditsioonides. Eeltoodud näidete varal võib tõdeda, et religioosset märterlust saab käsitleda ühtaegu äärmusliku usutunnistuseks, kuid sageli ka poliitilise mõjutusvahendina. Seejuures on täheldatav religioosse ja poliitilise märterluse ning nende eesmärkide tihe lõimumine. Nii kristlikus kui islami algupäraseks käsitluses on märter aga keegi, kes on valmis ennekõike isiklike religioosseid veendumusi tunnistama, mitte poliitiliste eesmärkide eest surema. Samuti ei otsi nad võimalust elu ohverdada, rääkimata sellest, et nad oma ohvrisurmaga teisi kaasa tõmbaksid. Enamasti ei sisalda martüürium ka otsest vägivalda vastase suhtes (erandiks on siiski islami religioosne märterlus džihaadi kontekstis). Samas on mitmeid erinevusi artiklis käsitletud kahe monoteistliku religiooni märtrikontseptsiooni vahel – kui kristlikus kontseptsioonis on primaarne Kristuse kannatuse ja surma järgimine ning märterlus on mõistetav pigem isikliku äärmusliku usutunnistuseks, siis islami käsitluses on märterlus ennekõike hukkimine aktiivses võitluses Allahi nimel. Samas on mõlema religiooni põhivoolus siiski taunitud äärmuslik tegevus oma eesmärkide saavutamisel religioosseid põhjendusi ettekäändeks tuues, rääkimata süütute inimeste ohvriks langemisest martüüriumis.

Võrreldes islami äärmusrühmituste tegevusega, kes kasutavad oma eesmärkide saavutamiseks religioosset märterlust, on XXI sajandi esimestel kümnenditel kristlik märterlus mõnevõrra tagaplaanile jäänud, mis aga ei tähenda seda, et see täielikult kadunud oleks. Seejuures võib täheldada, et mõiste „märter“ on kasutuses pigem poliitilises kontekstis või siis kasutatakse seda ka massimeedias ja avalikus kõnepruugis võrdlemisi juhuslikult ning sõna tegelik sisu on sekulariseerunud nüüdisaja inimese jaoks oma algupärasest tähendusest minetamas.

Seniste arengute põhjal ei ole alust arvata, et märterlus kui tunnistus ning usuline ja poliitiline mõjutusvahend kaoks, samas muutuvad haju-samaks religioosse ja poliitilise märterluse piirid, mille käigus kahaneb üheselt mõistetava religioosse märterluse osakaal. Selle kõrval võtavad võimust poliitiline märterlus (või siis religiooselt motiveeritud poliitiline märterlus), mis on ennekõike seotud teatud rühmituste huviga ennast poliitiliselt või majanduslikult kehtestada, ja ka poliitiliste režiimidega, vabadusvõitluse ja rahvusliku enesemääratlusõigusega (nn riikideta rahvad, diktaatorlike režiimide all elavad riigid või rahvad) seotud märterlus. Arvatavasti muutuvad ka märterluse kui ohverdusliku akti toimumise viisid ja sellesse kaasatud või martüüriumi tagajärjel kannatavate inimeste hulk. Nii ei ole märterlus kui religioosete ja poliitiliste veendumuste eest seismise äärmuslik vahend pelgalt minevikunähtus, vaid kuulub tänapäeva ja arvatavasti ka tulevikku. Lõpetuseks võib vaid nõustuda Samuel Z. Klausneri arvamusega, mille kohaselt on riikide suurim väljakutse muuta märterlus (kui äärmuslik eneseväljenduse ja tahte akt, mis võib mõjutada paljude süütute inimeste elu) ebavajalikuks ning tähtsusetuks⁸⁸ ning leida humaansemaid viise teatud poliitiliste ja religioosete eesmärkide elluviimisel, et ei korduks 2001. aastal maailma vapustanud sündmused.

⁸⁸ „Martyrdom“ (S. Z. Klausner) – *The Encyclopedia of Religion*. Mircea Eliade. Editor in Chief. Vol. 9 (New York: Simon and Schuster Macmillan, 1995), 237.